

ВІДТОПОНІМІЧНІ УТВОРЕННЯ В МОВІ В. СТЕФАНІКА

Ю.О. КАРПЕНКО (Чернівці)

1. Відомо, що від власних географічних назв твориться певна кількість назв загальних. Так, від назви кожного населеного пункту можна утворити, бодай потенціально, похідний прикметник, а також іменник на означення мешканців цього пункту. Топоніміка є, таким чином, одним із джерел лексичного збагачення мови. Однак зовсім невідомо, як часто вживаються, наскільки поширені в мові загальні назви, утворені від топонімічних. Тому залишається нез'ясованим, наскільки плідним джерелом мовного збагачення є топоніміка.

Доповідь має на меті визначити ступінь поширеності відтопонімічних утворень у мові В. Стефаніка. Одержані висновки, звичайно, лише певною мірою стосуватимуться української мови в цілому і мають бути перевірені аналізом мови інших письменників.

2. Видається доцільним розглядати відтопонімічні утворення не за розрядами самих цих утворень, а за типами вихідних топонімічних назв, тому що від типу топонімічної назви у значній мірі залежить наявність у неї тих чи інших похідних. Виділяються, отже, такі групи утворень: а) утворення від назв країн та територій, б) утворення від назв населених пунктів, в) утворення від інших топонімічних назв. Розгляд цих груп з необхідністю мусить включати не лише похідні відтопонімічні утворення, але й відповідні вихідні топонімічні назви, а також і назви етнічні.

3. У творах В. Стефаника вжито порівняно небагато назв різних країн і територій, однак цей топонімічний тип виявляється в мові письменника найбагатшим за своїми похідними утвореннями. Назви цього типу мають у В. Стефаника від одного до десяти похідних; декілька назв зовсім не мають похідних, натомість у 8 випадках похідні вживаються при відсутності відповідних топонімів. Найбільше похідних має ім'я **Русь**, що вживається письменником із значенням «Наддніпряньська Україна»: **руський (руський), по-руски, русин, руснак, рускість, русовий** (III, 233), також латинізовані форми, вжиті іронічно: **рутенский, рутенець, рутенство, рутенствувати**. Щодо поширеності відтопонімічних утворень вони розташовуються в такому порядку: прикметники (**російський, український, покутський і покуцький, німецький, польський, американський** тощо), чоловіча форма назви мешканців (**українець, литвини, поляки** та ін.), прислівники з **по-** (**по-російськи, по-польськи, по-німецьки**), жіноча форма назви мешканців (**українка, вірмінка**), дієприкметники (**згали-чений, спольщений**). Рідкісними є відтопонімічні утворення з суфіксами **-ізм, -ість, -ство**.

4. У творах, що опубліковані в «Повному зібранні творів» В. Стефаника, ужито близько 90 назв населених пунктів. З них лише третина, 27 назв, мають похідні утворення — переважно по одному (17 назв) або гію два (8 назв). Серед цих утворень найпоширенішими є прикметники (25), далі йдуть похідні назви територій, утворені за іменем головного міста (**Добромильщина, Коломийщина, Перемищина, Збаражчина, Снятинщина, пор. Московщина** — всього 9), а також назви мешканців (**київлянин, львовяни, коломийці** — всього 3). По одному випадку вжитку мають форми похідного прислівника з **по-** (**по-краківски**) та прикметника з префіксом **архи-** (**архиримский**).

5. Утворень від інших типів топонімічних назв у мові В. Стефаника майже зовсім немає, пор. лише похідні від топоніма **Дністер**: «гложе мої очи якурат **Дністрові** такі, як ті, що я їх шукаю» (III, 147), **Задністерський** (II, 131). Дуже мало у В. Стефаника й самих топонімів даної групи: їх всього 15, переважно це назви рік.

6. З трьох виділених груп у першій відтопонімічні утворення за своєю кількістю приблизно дорівнюють кількості відповідних топонімів, у другій їх загалом удвоє менше, ніж топонімів, а в третій — лише 13% від ужитих письменником топонімів даної групи. Значні відмінності щодо вжитку від-

топонімічних утворень, як і самих топонімів, помічаються також у творах різних жанрів. Найістотніша відмінність цього роду — майже повне уникнення топонімів письменником у художніх творах. Пояснюється це тим, що прив'язування зображуваних подій до певної місцевості заважає узагальненням. Наприклад, з листа В. Стефаніка до В. Морачевського відомо, що селянин Михайло втопив свою дочку в Пруті (ІІ, 160—161). У новелі ж «Новина», де дано художнє зображення цієї трагічної події, говориться просто про ріку і не подається її назви (І, 51—54).

7. Відтопонімічні утворення, вжиті В. Стефаніком, в цілому мають прикмети народного словотворення. Пор. зокрема творення прикметників з усуненням кінцевого суфікса вихідної форми: **Городенка** — **городенський**, **Луговиска** — **лугівський**, **Серафинці** — **серафинський**, **Чернівці** — **чернівський** (ІІ, 137; ІІІ, 35)¹. Цей факт не є, звичайно, аргументом на користь того твердження, що В. Стефанік писав діалектом. Навпаки, вживання письменником відтопонімічних утворень типу **європеїзм**, **рускість**, **архиримський** тощо промовляє за те, що він користався українською літературною мовою, точніше — її південно-західним різновидом, який ще існував у кінці ХІХ — на початку ХХ ст.

¹ Редакційні реконструкції «Чер(нівецькі)» (ІІІ, 36) та «Чернов- (ецьким)» (ІІІ, 32) є неправильними, бо у В. Стефаніка ніде такі форми не засвідчені